

UDK: 378.013:17.022.1

Aziza TURGUNOVA,
O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi dotsenti, PhD
E-mail: aziza.turgunova.88@mail.ru

Islomshunoslik fanlari doktori, professor I.Bekmirzayev taqrizi asosida

ISLOMDA KEKSALAR – IBRAT MAKTABI SIFATIDA

Annotatsiya

Maqolada islom dinida keksalarga g'amxo'rlik ko'rsatish, ulug'lash, tarbiya va tajriba metodlaridan samarali foydalanish shuningdek, bugungi axborotlashgan jamiyatda talabalarni axloqiy negizida bo'shliqqa olib keladigan zo'rvonlik, shafqatsizlik kabi destruktiv xatti-harakatlardan himoya qilishda keksa avlod vakillarining konstruktiv diniy bilimlari ijobiy ta'sir ko'rsatishi masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: islom dini, hadislar, tarbiya, axloq, keksa avlod, shukronalik, g'amxo'rlik, an'ana.

ПОЖИЛЫЕ В ИСЛАМЕ КАК ШКОЛА ПРЕПОДАВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается эффективное использование методов ухода за пожилыми людьми в религии Ислам, прославление, образование и опыт, а также защита пожилого поколения от деструктивного поведения, такого как насилие и жестокость, которые приводят к пустоте в На моральную базу студентов в современном информационном обществе положительно влияет конструктивное религиозное знание его представителей.

Ключевые слова: ислам, хадисы, воспитание, этика, старшее поколение, благодарность, забота, традиция.

ELDERLY IN ISLAM AS A SCHOOL OF TEACHING

Annotation

The article discusses the effective use of elderly care methods in the religion of Islam, glorification, education and experience, as well as protecting the elderly generation from destructive behavior such as violence and cruelty, which lead to emptiness in the moral base of students in the modern information society is positively influenced constructive religious knowledge of its representatives.

Key words islam, hadiths, upbringing, ethics, older generation, gratitude, care, tradition.

Kirish. Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishda ko'p yillik tajribaga ega, ijtimoiy faol, mehnatsevar, mas'uliyatli keksalarimiz kamarbasta bo'lib turibdi. Avlodlar o'rtasidagi hamkorlik va izchillikni ta'minlashda milliy qadriyatlarimiz bilan birga islom dinining manbalarida keksalarni ulug'lash, ularning purma'no maslahat va o'gitlariga amal qilish har doimgidan ko'proq ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-martdagi «Keksa avlod vakillarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda ularning ijtimoiy faolligini oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarorida «Bir nuroniy o'n yoshga mas'ul» tamoyiliga muvofiq yoshlar har bir mahalladagi hayotiy tajribaga ega bo'lgan zamonaviy fikrlaydigan faol nuroniyarga birlashtirilish, boy hayotiy tajribaga ega ziyoli, hunarmand, tadbirkor, fermer va boshqa soha vakillari bo'lgan nuroniyar hududlardagi barcha ta'lim muassasalariga birlashtirish, «Nuroniy har bir oilaga mas'ul» loyihasi asosida oilalardagi ahillik, tinchlik va osoyishtalikni ta'minlash maqsadida muammoli oilalarning har biriga «Keksalar maslahati» guruhlarning bir nafardan a'zolari birlashtirish[1] masalalari belgilab berilgan.

Keksa avlod vakillarining bag'rikengligi, uzoqni ko'ra olish qobiliyati, ilm va ma'rifatda donoligi, muomalada xulq-atvorining go'zalligi, turmushni yuritishdagi ozoda va pokizaligi, ulardagi halollik, olijanoblik, kamtarlik, shukronalik fazilatlarini, oiladagi mo'tadil, iliq iqlimni yaratish, shu bilan birga o'rmda qattiqqo'l va boshqaruvdagi tajribalaridan bugungi axborotlashgan jamiyatda talabalarni axloqiy negizlari buzilishiga olib keladigan turli yot g'oyalardan asrash, ularni ijtimoiy hayotda uchraydigan turli muammolarga yechim topishga o'rgatish, huquq va erkinliklarini himoya qilishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Jamiyatda o'z namunali hayotiy tajribasi hamda diniy qadriyat va nazariy ilmning sirlarini egallagan keksa avlodning ibratini, namuna va tarbiya manbalari asosida yoshlarni axloqan pok, vatanparvar, ajdodlar an'anasiga sodiq, tashabbuskor, sabrmatonatli, shirinso'z, halol va sog'lom e'tiqodga ega insonlar etib tarbiyalashda ijobiy samaraga erishish mumkin.

O'zbek oilalarida avlodning tajribasi va tafakkurining yoshlar tomonidan qabul qilinishi milliy va diniy qadriyatlar asosida amalga oshiriladi. Islom ta'limotiga ko'ra keksalarni ulug'lash, tarbiyada keksalar tajribalariga tayanish payg'ambarlar sunnati hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Islom dinining muqaddas manbasi Qur'oni karimda keksalarga yahshilik qilish, hurmat bilan munosabatda bo'lishga oid oyatlarning ko'pligi yoshi katta insonlarga nisbatan munosabatning ulug'vorligidan dalolat beradi.

Umrning ana shu o'ta keksalik bosqichi Qur'oni karimda «arzalul umr» (eng tuban umr) deyilgan: «Sizlarni Alloh yaratdi. So'ngra vafot ettiradi ham. Sizlarning orangizda eng tuban umr ko'rishga (keksayib, zaif holatga) qaytarilib, ilgari bilgan narsalarining hech birini bilmay qoladigan kishilar ham bordir. Albatta, Alloh bilimli va qudratlidir» (Nahl 70).

Isro surasida: «Parvardigoringiz, yolg'iz Uning O'ziga ibodat qilishlaringizni hamda ota-onaga yaxshilik qilishlaringizni amr etdi. Agar ularning (ota-onangizning) birovi yoki har ikkisi sening qo'l ostingda keksalik yoshiga yetsalar, ularga qarab «uff» tortma va ularning (so'zlarini) qaytarma! Ularga doimo yaxshi so'z ayt! Ular uchun, mehribonlik bilan, xorlik qanotini past tut – xokisor bo'l va: «Parvardigoringim, meni (ular) go'daklik chog'imdan tarbiyalab-o'stirganlaridek, sen ham ularga rahm-shafqat qilgin», deb (haqlariga duo qil!)» [6].

Ota-onaga «uff» demaslik so'zini Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf «Keksalarni e'zozlash» asarida ikki xil ma'noda ta'rifini keltiradi. Bir ma'nosi – «Ota-onaga yomon so'z aytib, behurmat qilma» degani bo'lsa, ikkinchi ma'nosi – «Ota-onang oldida «uff», dema, ular «Bolam og'ir holga tushibdi», deb ozorlanadilar» deganidir[8]. Ushbu ta'rifdan ko'rinib turibdiki, ota-onaga «uff» deyish bilan xam ozor bermaslik, ularga mehribon, itoatda bo'lish buyuriladi.

Binobarin, islom ta'limotida, yoshlar tarbiyasi va ta'limiga alohida ahamiyat qaratilib, payg'ambarimiz Muhammad(s.a.v.) ham: «Farzandlaringizga suvda suzishni, kamonda otishni, nayza uloqtirishni va otda chopishni

o'rgatishlar» [4], deyдилar. Darhaqiqat, har bir yosh zamon talabidagi ilmlarni egallamog'i lozim.

O'zbek oilalarida ayrim farzandlar o'z halovatini o'ylab keksayib qolgan ota-onalarini g'aribxonalariga joylashtirib keladi, farzandlar ertaga o'zlarini ham ushbu qismat kutayotganini o'ylamaydilar. Holbuki, ota-onalari keksayganda xizmatlarini qilib, duolarini olmagan farzand qarg'ishga uchrashi haqida hadislar keltirilgan. Abu Hurayra(r.a.) aytadilar: «Xor bo'lsin, xor bo'lsin, xor bo'lsin!» – o'n marotaba takror qildilar. Shunda sahobalar: «Yo Rasululloh, kimni aytayapsiz?», – deb so'rashti. Rasululloh(s.a.v.): «Ota-onasining ikkalasi yoxud bittalari keksayib qolgan vaqtida (ularni rozi qilmay) o'zini do'zaxga tushishga muhtalo etgan kishini», – dedilar. Ushbu hadislar zamirida tug'ilib, ajdodlar tajribasida sinalgan «Ota rozi – Xudo rozi» naqli ham keksa avlodni hurmat qilish an'anasini shakllantirishda ayri xizmat qiladi. Binobarin, keksa avlodni hurmat qilish, ehtiyotkorona avaylash, ehtiyojlarini ta'minlash o'zbek oilalarining betakror fazilatlariga aylangan.

Hadisi shariflarda ham keksaliklarga g'amxo'rlik qilish, maslahat va o'g'itlarga amal qilishga alohida urg'u beriladi. Jumladan, Abdulloh ibn Busrdan rivoyat qiladi: «Bir arabiy: «Ey Allohning Rasuli, odamlarning yaxshisi kim?» dedi. Umri uzun, amali go'zal bo'lgan odam» dedilar.

Ushbu mazmunda Termiziydan rivoyat qilingan. «Odamlarning eng yaxshisi kim?». Nabiy salallohu alayhi vasallam ushbu qisqa va balog'atli savolga juda xam qisqa javob berdilar. «Umri uzun va amali go'zal bo'lgan odam» bed javob bergan. Demak, uzoq umr ko'rish odamlarning yaxshisi bo'lish uchun omil bo'lar ekan [8].

Yana bir hadisda Ibn Abbos roziyallohu anhumodan naql qilinadi: Rasululloh sollallohu alayhi vasallam shunday dedilar: «Yaxshilik (boshqa rivoyatida: baraka) kattalaringiz bilan birgadir». Ibn Hibbon rivoyati.

Arab hikmatlarining birida: «Uch narsa kishi aqlini peshlaydi: biri olimlar va keksalar bilan suhbat, ikkinchisi hayotiy tajriba, uchinchisi chidam va sabot bilan intilishdir» deyilgan. Islom dinida keksalar bilan munosabatda ularga nisbatan hurmat-ehtirom ko'rsatish ta'kidlanadi. Rasuli Akram (s.a.v.) shunday marhamat qiladilar: «Musulmon keksa kishini ikrom qilish Alloh taoloni ulug'lash (ta'zim qilish)dandir» [3]. Yoki boshqa bir joyda shunday buyuradilar: «Har bir kishi keksa yoshda bo'lgan shaxsning maqomi va fazilatini yoshiga qarab bilsa va uni hurmat-ehtirom qilsa, Alloh taolo uni oxiratdan qo'rqish va xavotirlanishdan omonda saqlaydi» [2] deyiladi. Sa'd ibn Muoz (r.a.) aytadi: Rasululloh (a.s.): «Kim ota-onasini rozi qilsa, unga Tubo nasib bo'lib, Alloh taolo uning umrini ham ziyoda qiladi» deydi.

Imom al-Buxoriyning «Al-adab al-mufrad» kitobining I-bobi «Alloh taoloning «va insonga ota-onasiga yaxshilik qilishni tavsiya qildik» degan qavli haqida» deb nomlangani xam musulmon odobi va madaniyatida yoshi katta insonlarga munosabat oliy qadriyat ekanligidan dalolat beradi. Allomaning ushbu asarida «Kattalar fazli», «Kattalarga hurmat ko'rsatish», «Gap va savol berishni kattalar boshlashi» nomli uch bobga ajratadi.

Imom Buxoriyning yana bir shox asari «al-Jome' as-sahih»da «Ota-onasiga yaxshilik qilgan kishining duosi qabul bo'lishi haqida» degan alohida bob ajratib, u yerda g'orda qamali qolib, bajargan xayrli amalini vasila qilgan uch kishi haqidagi hadisni keltiradi. Ulardan biri o'zining xayrli amali sifatida ota-onasiga ko'rsatgan sadoqati, hurmati va mehr-muruvvatini shunday hikoya qiladi:

«Allohim! Mening yoshi ulug', keksa ota-onam, yosh go'daklarim bor edi. Ular uchun chorva boqardim. Huzurlariga qaytgach, sut sog'ar, so'ng bolalarimdan oldin ota-onamga ichirishdan boshlar edim. Bir kuni o't-o'lan izlab uzoqlashib ketib, kech tushguncha kela olmadim. Kelsam, ikkovlari uxlab qolishgan ekan. Odatdagidek, sutni sog'dim va sut kosani olib kelib, ularning bosh tomonlarida turdim. Ularni uyqudan uyg'otgim kelmadi, ulardan oldin (ichirishni) bolalardan boshlashni ham istamadim. Bolalar ochlikdan oyog'im ostida chiqirashar edi. Men ham, ular ham shu alfozda tong ottirdik. Agar meni shu ishni sening vajhingni istab qilgan, deb bilsang, bizga najot ber». Shunda Alloh tirqish ochdi va osmonni

ko'rdilar[5]. Hikoyada keltirib o'tilganidek, hadislariga ko'ra keksalarni ulug'lash, qadriga yetish, marhamat ko'rsatish, shu bilan birga yoshlar ham ularni eshitishi, boy hayotiy tajribalari asosida o'z ta'lim-tarbiyasi, yurish-turishini nazorat qilishi talab qilinadi.

I.Usmonov, K.Shermuhamedov, Sh.Jo'rayev va b.larning «Islomda keksalar qadri» kitobida «Islom dinida keksalar millati, dini, irqi, ijtimoiy kelib chiqishidan qat'iy nazar ularning barchasiga bab-baravar hurmat-ehtirom ko'rsatilishi» alohida ta'kidlanadi[7].

Tadqiqot metodologiyasi. Bolaning ilk ma'naviy-tarbiyaviy motivlarini shakllantirishda oilaning roli muhim hisoblanib, oila muhitida bobolar o'g'iti, momolar pand-nasihatlari orqali singdirib boriladi. Bu qadriyatlar bolaning ilk yoshlik yillaridan alla, ertak, maqollar va topishmoqlar orqali shakllantiriladi. Shu bilan birga ota-ona ibrati, mehr-muhabbati, katta avlodning barcha xatti-harakati ibrat namunasi orqali amalga oshiriladi. Bu o'ziga xos ta'limiy-tarbiyaviy jarayon.

Mazkur jarayonda oilaning kattalari – bobolar, momolar, yaqin qarindosh-urug'lar ham bevosita va bilvosita ishtirok etadi. Ularning bir-biri bilan aloqasi, mehri, «silayi rahm»ga amal qilishi misolida yoshlar ongiga ezgulik g'oyalari singdirib boriladi. Payg'ambar (s.a.v.) hadislarida ham musulmonlar «silayi rahm»ga chaqirilib, qarindoshlik aloqalarini uzganlarni oxiratda og'ir sinovlar kutayotganligi haqida ogohlantirilgan. Shu bilan birga, yoshi ulug' qarindoshlar bilan bog'lovchi qarindoshlik aloqalarining savobi bundanda ulug'roq bo'lishi ta'kidlab o'tilgan.

Vatanga muhabbat, insonparvarlik, mehnatsevarlik, halollik, ilm olishga ishtiyoq, qadriyatlariga hurmat, mas'uliyat va madaniyat ko'nikmalari shakllanadi. Ko'plab rivojlangan mamlakatlarda bolalarning ta'limi va tarbiyasi maktabgacha ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi hamda borish majburiy hisoblanmaydi. Yurtimizda bu tizim azaliy qadriyatlar, musulmon an'analarga ko'ra oilaning kattalari – bobolar va buvilar mas'ulligiga amalga oshiriladi.

Tahlillardan kelib chiqib keksa avlod tajribalarining oiladagi tarbiyaviy funksiyalariga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

- avlodlar vorisligini ta'minlash;
- milliy va diniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash;
- konstruktiv diniy (duo va zikrlarni o'rganish, silai rahm, shukronalik) bilimlarga o'rgatish
- estetik, jinsiy, huquqiy, ekologik, mehnat tarbiyasiga o'rgatish;
- hayot haqidagi dastlabki bilimlarga o'rgatish;
- yaxshi fazilatlar, halollik, xushmuomalalikka o'rgatish;
- ma'naviy-axloqiy, ruhiy va jismoniy kamolot uchun zarur bo'lgan ijobiy fazilatlarini shakllantirish.

Tahlil va natijalar. Kexsa avlod vakillarining yoshlar tarbiyasi va ta'limida boy diniy-pedagogik tajribalarini tahlil qilar ekanmiz, oilalardagi axloqiy meyorlar, umuminsoniy fazilatlar hamda qadriyatlariga amal qilish; milliylik, ijodiylik, jamoaviylik, kengfe'llik, funksional vazifalarni ta'minlash; bola tarbiyasidagi sharqona tarbiyaning metod, usul va vositalarini qo'llash; ustoz-shogird munosabatlarini rivojlantirish, avlodlar o'rtasidagi do'stona hamkorlik va ijobiy munosabatlarni ta'minlashda asosiy ishtirokchi va boshqaruvchi ekanligini kuzatamiz.

Odatda jamiyatda avlodlar o'rtasidagi mentalitet farqlari juda katta va buning natijasida ular o'rtasidagi tom ma'nodagi muloqotni yo'lga qo'yish murakkab degan fikrlar shakllangan. Ammo, aslida bunday emas. Ilmiy va ijtimoiy soha vakillarining asosiy vazifasi ular o'rtasidagi muloqot, aloqalarni vujudga keltirish va natija kutish ekanligini unutmazlik lozim.

Haqiqatan, hayotning achchiq-chuchugini tatib, turli sinovlarda toblanib zakovat timsoliga aylangan keksa avlodning ezgu o'git-nasihatlari yoshlar ma'naviy-axloqiy kamolotining mustahkam poydevori hisoblaniladi. Oila har bir insonning ma'naviy axloqiy jihatdan shakllanishi uchun eng qadri maskandir. Shunday ekan, keksalarning diniy qadriyatlar asosida toblangan hayotiy tajribasi, ibrati, sabog'i orqali oilada shaxslararo munosabatlarni tashkil etish insonni komillik, odob-axloq sari yetaklashi shubhasizdir.

Keksalarning Qur'on oyatlari va hadislaridan keltirayotgan ibratli so'zlari, odob-axloq, tarbiya, milliy fazilatlar haqidagi hikmatlari hayot maktabi orqali yoshlar ongi, tafakkuri, tarbiyasi, odob-axloqi, bilimini rivojlantiradi. Keksalar o'rganadi, to'playdi, tarqatadi va yana o'zi ham oladi. Keksalik avlodlar vorisligini ta'minlaydi, yangidan-yangi shaklga aylanib boradi. Keksalarning tajribasi va tarbiya resurlaridan samarali foydalangan, anglay bilgan, shunga ergashgan insongina o'zining taraqqiyot yo'lini to'g'ri tanlay oladi.

Xulosa va takliflar. Yoshlarning keksalar oldidagi mas'uliyati, saodatmand farzand bo'lishning fazilatlarini, ularga itoat qilish, «uf» deyish bilan xam ozor bermaslik, ota-onaga oq bo'lish, yomonlik qilishning sal'biy oqibatlarini hadis ilmidagi

«birrul volidayn» ni jamiyat milliy manfaatlaridan kelib chiqqan holda o'rgatish tarbiyaviy zarurat ekanligi;

Axborotlashgan jamiyatda talabalarni axloqiy negizida bo'shliqqa olib keladigan zo'ravonlik, shafqatsizlik kabi destruktiv xatti-harakatlardan himoya qilishda keksa avlod vakillarining konstruktiv diniy (duo va zikrlarni o'rganish, silai rahm, shukronalik) bilimlari ijobiy ta'sir ko'rsatishi an'anaviy va zamonaviy qadriyatlar integratsiyalashuvini ta'minlash orqali aniqlashtirish.

Yoshlarda to'g'ri e'tiqod, millatlar va dinlararo bag'rikenglik muhitini ta'minlashda gerontopedagogikaning milliy qadriyat, diniy-axloqiy tarbiyaga oid hayotiy tajribasi hamda intellektual salohiyatidan foydalanish.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-martdagi «Kexsa avlod vakillarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda ularning ijtimoiy faolligini oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori
2. Abu Dovud Sijistoni. Sunani Abu Dovud. – J.7. – Bayrut: Dor ar-Risala al-Olamia, 2009. – B. 212.
3. Ahmad ibn Husayn al-Bayhaqi. Jome'li Shuab al-imon. – J:13. – Riyoz: Maktaba ar-Rushd, 2003. – B. 360.
4. Ali ibn Hisomiddin al-Hindiy. Kanz al-ummal. – J: 4. – Bayrut: Muassasa ar-Risala, 1985. – B. 467.
5. Imom al-Buxoriy "Al-jome' as-sahih". Arabchadan Zokirjon Ismoil tarjimai. T.: Qomuslar Bosh tahririyati 1991
6. Исро сураси 23-24-оятлар. Таржима ва изоҳ муаллифи: Шайх Аловуддин Мансур. Қуръони Азим таржимаси. – Тошкент, 2019. – 628 б.
7. Усмонов И., Шермухамедов К., Жўраев Ш. ва б. Ислонда кексалар кадри. Тошкент: Тошкент ислом университети, 2015 – 104 б.
8. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Кексаларни эъзозлаш. Hilol nashr, 2021. – B. 39